

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелзэн

№ 20 (16082) 1999 чылдың март 18, четверг Ат салган шагы Сапар өрттө 1 рубль 50 коп.

ТР-нің Президентизи Ш. Д. Ооржакка МЕДЕГЛЕЛ

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикичи!
Бүгү-россиянын "Яблоко" ниитилел-политиктиг организацияны девискээр айы-биле салбыры болгаш "Депшилге дээш" ниитилел-политиктиг организация 1999 чылдың январь 11-де ТР-нин Дээди Хуралына билдиришкин киригеш, ам күштүг бооп турар хоойлужулгаларны хажытканы база хоорай өнчүзүн самчытпап, төт-челпел турары дээш Кызыл хоорай чыгыргазынын даргазы А. Ю. Кашинин албан-дужаалындан дүжүр дугайында айттыргы тургускан. Мындагы яныялгы байдал Бурят Республиканы Улан-Удэ хоорайга база болган. Буряттин Удэ Хуралы Улан-Удэ хоорайны чыгырга даргазынын бүрүн эргелерин соксаткаш, ажылындан дүжүрген. А. Ю. Кашин Удэ хоорайнын мэриден хөй хажыдышкынарны кытган. Кызыл хоорайны

мэри А. Ю. Кашинин болгаш Буряттин Удэ Хуралынын шитпирин езугаар ажылындан дүжүрткен Улан-Удэ хоорайнын мэринин дугайында медээлер бар.
Кызыл хоорай чыгыргазынын удуруттулузында назырач четкеш, Саян артындан келген бөлүк кижилер кирген, оларнын хөй нуруузуң эрге-ажыктары Тывадан дашкаар бооп турар, олар Россиянын еске хоорайларында бажың-балгатырлыг, моон сонгаар Тывага чурттаарын бодавайн туралар.
10 хире ай дургузунда Кызыл хоорайнын амгы чыгыргазынын ажыл-чорудулгазын чамдык юридиктиг албан-черинын болгаш хууда кижилерин байып-мандырынче угландырган, ол чорук үргүчүлүп турар болганда, ойтур шавар херек. Хоорайны бүүрүлгелери чыгырга черини ынышкыны-биле хоорай бюджетинге каража кылдыр артык кезектерни, материал-

дарны, эм-таң аймаан улуг өртөктер-биле сатып ап турарынын дугайында медээлерни ТР-нин массалык информация чепсектеринге чагыс удаа эвес парлап келген. Күш-ажыл хоойлужулгазын үргүчүлү хажыдып, хоорай чыгыргазында болгаш бүүрүлгелерде он-он кижилерни ажылындан үндөгөн. Оларнын хөй нуруузуң судтун шитпирин езугаар ажылынга катап тургускан.
Амгы чыгырга черинин ажыл-чорудулгазын хынаарын организастарын болгаш бүүрүлгү кижилерге харысалга онаар талазы-биле хемчеглерни алырын республика болгаш хоорай прокуратураларына, Россия Федерациязынын Тыва Республика талазы-биле хыналда-ревизия эргелениче саналдап киририн Силерден диледивис Хыналдаларнын түнелдеринин талазы-биле чагааны РЛДП-ниң даргазы, РФ-тин Курдмазынын депутаты В. В. Жириновскийже чорударын

диледивис, чүге дизе, ол 1999 чылдың февраль 18—24 хүннеринин № 8 "Центр Азин" солунга интервью бергеш, бир эвес "ол (А. Ю. Кашин) өнчүзүн самчытпап, төтчелгээр болза, бис боудуус оон бажын оора долгаш каар бис" — дээн болгай.
Бюджетке болгаш хоорайнын бүгү чурттачыларына каража чедирип, хоорай өнчүзүн самчытпап, төтчелпел, амгы күштүг хоойлужулгаларны хажыдып турар Кызыл хоорай чыгыргазынын ажыл-чорудулгазын чугаалажып көөр талазы-биле ТР-нің Дээди Хуралынын депутаттарынын сус чок ажылы биске база билдинмес. Бодал көөрге, ТР-нин Дээди Хуралында Кызыл хоорайдан чүгел чаңгыс депутат бар болганда, хоорайны айттыргылары хамаан чок чүве ирги бе?
Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикичи, республиканың чурттачыларынын конституция езугаар эргелеринин магадылалы болганында, Силерден дилег кылдыр ужурга таварыштывыс, чүге дизе, дүрген хемчеглерни алыры негеттинип келген. ТР-нин Дээди Хуралына билдиришкин киригенивис соонда, үш ай эртти, а Дээди Хурал Кызыл хоорай болгаш ТР-нин Дээди судунче негедени чап-чаа чоруткан. Дээди Хуралдын ажылынын темпизин ыңдыг чоржаң боорга, Кызыл хоорай чыгыргазынын хөдөлнүшкенин хынаарында 2-3 чыл негеттинер апар, ол уеде Кызылдын мэри А. Ю. Кашинин бүрүн эргелерин хуусаазы төнө бээр.

"Депшилге дээш" ниитилел-политиктиг организациянын даргазы О. Д. ТИММЕЙ.
"Яблоко" ниитилел организациязынын девискээр айы-биле салбырынын даргазы В. Д. ТАВБЕРИДЗЕ.

ЮБИЛЕЙИҢЕР БОЛГАШ БАЙЫРЛАЛЫҢАР-БИЛЕ

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧУРТТАЛГА-КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ ХҮНДУЛУГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ!

Тыва Республиканың Президентизи болгаш Чазак Россия Федерациязының чуртталга-коммунал ажыл-агыйының 350 чыл юбилейин болгаш профессионал байырыңарны таварыштыр чүректин ханызындан изиг байыр чедирип тур!

Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының адыры бодунун догунап келген үезинде шынар болгаш сан талазы-биле өскөн, баштайгы дизель электри станцияларындан амгы үениң амдыралын хандырып турар бүүрүлгө базалыг, ажылдакчыларлыг республиканың кол адыры апарган.
Чуртталга-коммунал ажыл-агый — бистип бажыңнарывысче, ажылдаар черлервисче, уруглар садтарыңче, школаарже, эмнегелерже, өөредилге черлеринче чыгып болгаш чыгырчы бээр четкилерни билдилг ажылгап, үрелишкин чокка туруп, бистип бажыңнарывыска, хоорайларывыска болгаш суурларга аргы-силгини, эптиг байдалды

хандырып турар ажыл-агый чери-дир.
Чик эвес бо үеде адырның коммунал бүүрүлгелеринин коллективтери үзүктелишкин чок ажылдаарын организастап шыдаан, республиканың бүүрүлгелеринин чонун чыгып, электри энергиясы, суг болгаш коммунал ачы-дуза чедирилгези-биле бүрүн хандырып келген. Бо ажылдарнын белен эвес дээрзин эки билир бис. Силернин күженишкиннеринерни бежи-биле үнедеп тур бис. Республика чонунун амдыралыңа болур-чогур байдалдарын тургузар дээш силернин адырнын чугула ужурудузайн барымдалааш, ынаар

кичээңгейи кезээде угландырып келген бис. Республикада саж-хөө-экономиктиг байдал чеже-даа нарын бооп турза, Силерни моон-даа сонгаар деткир бис.
Силернин байдалды үргүчү билдир болгаш профессионал шынарларга идееп турар бис, бо адырның республикага ажылдаарын хандыраар болгаш хөгжүдөр дээш ам-даа хөй чүүлдери кылып шыдаарыңарга бүүрүп турар бис.
Күш-ажылчы чедишкенин, чаагы кадкыштыды, улуг аас-кежини, өг-бүлерге бүгү эки чүүлдери күзедивис.
Юбилей болгаш профессионал байырыңар-биле!

Хүндүктөл-биле Тыва Республиканың Президентизи — Чазак Баштыңы Ш. ООРЖАК.

"Садыглаашкындан үндүргү дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кирир дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ
1 чүүл.
1.3 чүүлүн 1 пунктузунга дараазында абазыты немээр:
"Бо чүүлдүн ийги пектузуна айытпаан еске-лаа барааннар болгаш ачы-дуза чедирилгези".
2.5-ки чүүлдүн бирги кезээңи дараазында эдилгени кирир:
"Садыглаашкындан үндүрүгүнүнүн 5 хуу хемчээлге доктаалыр".
3. 6-гы чүүлдүн 3 пунктузунда "садыглаашкындан үндүрүгүнүнүн бүрүдө төлээр" деп сөстөрни сөөлүңде "үндүргү органнарынга" деп сөстөрни "тус чер чыгыргазының төлээлеткен органна" деп сөстер-биле солууру.
2 чүүл.
Бо Хоойлуну албан езузу-биле парлаан соонда бир ай эрткенде күштүг болур.
Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай № 168 1999 чылдың март 12.

ЧАЗАКТЫ ТУРГУЗАРЫ ДООСТУП ТУРАР

Бо хүннерде Тыва Республиканың Дээди Хуралынын Даргазы Ш. В. Кара-оол ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржакка чагаа чоруткаш, Дээди Хуралдын Чөвүлениин, Хоойлужулга болгаш конституция-эрге-хоойлу политиканың комитеттеринин катгышкы хуралына Чазак Баштыңынын оралакчыларын, сайттарны томуйлаары-биле Парламентинин чөпшээржилгезин алыр чурумун дугайында айттыргы чугаалажып көргенин Чазак Баштыңына дыңнаткан.
ТР-нин ДХ-нин Регламентинин 49 чүүлүнүн 2-ги пунктузунда кандидатураларны катап кирирени көргени Чөвүлел кижигүнери болгаш комитеттер демделгезин деп чагаала айткан. Бир кандидатураны Парламентке катап кириринеде кызыгаарлаашкы мында чок.
Ук чагаала бо айттыргы мынчаар тодараткан: ТР-нің ДХ-ге бир дугаар кириген болгаш чөпшээржилге албан кандидатты ТР-нің Президентизи албан-хүлээлгенин түр күүседери-биле бир дугаар томуйлап болур. Президент ол-ла кандидатураны уш ай иштинде Дээди Хуралга база катап кирип болур. ДХ чөпшээржилге бербеин бар болза, ол кандидатураны албан-хүлээлгени түр күүседери-биле Президент ийи дугаар томуйлап болур. База-ла үш ай эрттерге Президент ол-ла кандидатураны чөпшээржилге алыры-биле ДХ-ге үш дугаар кирип болур. Депутаттар чөпшээршейн барза (үш дугаарында), Президент ол кандидатураны ажылга түр томуйлаар эрге чок".

ЛНЫЯКТАРДАН КАМААРЖЫР

Амгы гуманитарлыг институтунуң экономистер бөлүгүнүн ийги курсузу — бөлүк даргазы Аижала Фадеева Делегетинин англи клузууну стипендиады болган.
Президент Ш. Д. Ооржак, Эртем болгаш өөредилге черлеринин күрүне комитетинин даргазынын оралакчы Н. К.К. Ховалыг, амгы гуманитарлыг институтунуң ректору А. С. Серен болгаш башкылар, өөрлери Анжеллага ол чедишкенин-биле изиг байыр чедирген.
— Чээрби бирги чүс чылдың кандыг болуру силерден, аныктардан хамааржыр. Бедик денделдиг спецалистерни бүгү делегетке үнедеп, улуг түнүгү ашка-төгөржилге безин сатып ап турар болгай. Ыңчалза-даа Россиянын шырак дээн эртемчилери бодунуң чуртунун келир үезинге бүүрүлгү ышкынмай, чеже-даа бергелер турза, даштыкже "саттынмай" туралар. Бис студентилервиске, аныктарывыска улуг илегели оонап турар бис — деп, Шериг-оол Дизижикивич ужуражышыкыга чугаалаан.
(Бистип корр.).

ЧАРЛЫКТЫ КҮҮСЕДИРИ АЛБАН

Эрткен чылдың июль айда Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак "Тыва Республиканың адын албан бижинге шың бижиринин дугайында" Чарлыкты үндөгөн. Тыва Республиканың адын "Тыва Республика" деп ТР-нің Конституциясында айтканын сагырын, хажыттыын турар бүгү-ле частырыларны бир ай хуусаада эдерин ында айткан.
Ол күүселдизи четпес-тир деп санаар мен. "Тыва" деп сес кааза-да, каажа-да, кандыг-даа дылга өскерилбес кылдыр доктааткан турбуже, "Тыва" дивизиан бис. Албан черлеринин бижиктеринде "Тыва" деп сөстү ажылгаан эр-би бижиктери хевээр. Солуннарда, телевизинде, радиола: "Тывомуннеерго", "Тыва ТВ", "Тывамеливодхоз", "Тываасбест", "Тывазолото", "Тываавиа" дээш-ле баар. Эле адап, бижип, оңулдуруп алыр сөстер-дир ийин. Чарлык, доктаал, шитпирлерни чедир күүседир хөндүвүс чогу ол бе?
Ам-даа уламчылап көрейин. 1992 чылдың кузун ыңчангы Тыва АССР-нин Дээди Советинин сессиязынга Шагаан-Арыг хоорайнын адын "Шагаан" дивизиан, "Шагаан-Арыг" деп шың аздаарын, бижирин доктааткан. Ол база-ла чедир күүсеттинмейн турар. Шагаан-Арыг хоорай чыгыргазынын эжинин

аксында адресинде: "Шагаан хоорай чыгыргазы" дээн бижик бо хүннерге чедир ыракка ыңчангы, чоокка човачыгы кылдыр турбушаан. Эрткен чылдың апрельде сонгуткан чыгырчы Чартык Сегбе хоорайда Викторгаларже шоолуг-ла ханылап кирибин турары оон-на көсү эвес бе?
Ала-чурттуң Улуг дайынга киришкен тыва эки турачылар эскерлонун командири капитан Түлүш Кечил-оол атыг кылдыр эдеринге өй турдум. Ол солунда ам база "Улуг-Хаялааш" турупкан чорду.
Тыванын төөгүзүнде кирген гвардейжи эки турач эскадрон командири капитан Түлүш Кечил-оол атыг кылдыр эдеринге өй турдум. Ол солунда ам база "Улуг-Хаялааш" турупкан чорду.
Тыванын төөгүзүнде кирген гвардейжи эки турач эскадрон командири капитан Түлүш Кечил-оол атыг кылдыр эдеринге өй турдум. Ол солунда ам база "Улуг-Хаялааш" турупкан чорду.
Март КЫРЛЫГ-КАРА. Шагаан-Арыг хоорай.

БЕДИК ШАҢНАЛДАР

Улус ажыл-агыйынын яны-бүрү адырларында чедип алган чедишкенин болгаш ачы-хавыязы дээш, "Тыва Республиканың ордорлыг ажылдакчызы" хүндүлүг аты.
Радио дамчыдылгазынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда үр-түндөдиг ажылы дээш күрүнеңиң "Тыва" телерадиомачыдылга компаниязынын радиомачыдылга болгаш үн бижидер сегинин начальныгы Камиле Фотикович ГАЗИЗОВКА;
Журналистикага ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күрүнеңиң "Тыва" телерадиомачыдылга компаниязынын радиомачыдылга болгаш үн бижидер сегинин начальныгы Камиле Фотикович ГАЗИЗОВКА;
Журналистикага ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күрүнеңиң "Тыва" телерадиомачыдылга компаниязынын радиомачыдылга болгаш үн бижидер сегинин начальныгы Камиле Фотикович ГАЗИЗОВКА;
Чонун социал камгалазынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күрүнеңиң куруне инспекциязынын куш-ажылды камгалаар күрүне инспектору Чечен-оол Тонгытович МОНГУШКА;
Ундүрүг инспекциязынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күрүнеңиң ундүрүг инспекциязынын Кызыл хоорай талазы-биле ундүрүкчү Дозур-оол Лайзатович ТИММЕЙ;
Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш "Тыванефтьпродукт" куруне бүүрүлгезинин чингени директорунун оралакчысы Владимир Игнатевич ОСИПОВКА;

СПОРТ

ЧУРУМЧУТСА ЭКИ ЭВЕС БЕ?..

Эрткен дыштанар хүннерде Кызыл кожуунуң Каа-Хем суурунга болуп эрткен хоочуннар аразына хол бөмбүүнге республика чергелиг маргылдааның дугайында хууда бодалдары бижип ор мен.
Хөй кижжи киржикчилг ол маргылдааны организастыг дөңгөлө эрттиргени дээш кожуунуң чыгырга черинге, Спорт комитетинин маргылдааның киржикчилеринин, көрүкчүлери мурнундан өөрүп четтиришкини илеретсе черле ажырабс боор деп бодал ор мен. Организастык кире-шаа-биле баш удур белеткенип, хоочуннарга болгаш келген көрүкчүлере таарымчалыг байдалдарын тургузар дээш кызыл шырбайгыны кижжи эскербес арга чок. Ында "Шайлаарак" кафединге чөмөнчүлүп келген хоочун спортчуларга бот-тынгыр артистеринин концертин даа бараалгаты. Солун чорду. А кажан баштайгы оюннар эгелдээр бээр, хоочуннарны ойнап турарын көөрге, чараша-да, өөрүңчү-даа болду. Чеже-даа хар-назыны улгады берген болза, оларнын спортчу чүткүдүн, кызымаан, шыдамын, оюнга бердингенин көрүкчүлөр хыи ханып, "амданан", сеткилин ханызындан оларга болчу, арыйл органы көөрге, черле багай эвес чорбадыве.
Ыңчалза-даа мээң бижик-сел турар чүүдүм — ол хоочуннарнын шырбайп ойнап турарынын халас барып, езуручүлөр безин бо оолдарын таныр, билдир болгаш эпчосунуп, ыятканындан баш суугар чер тыппайн, ыттылар сөс чок апарган, харлыга берген олурда, "анык ээирлер" хоочуннарнын кырынга ужуруп, оларнын "чөмөн былап чиптерге", оон амданы-даа чер албас боор деп бодалар-дир мен.
Хоочуннар чеже-даа кызып-кылаарга, хар-назы деп чүве кончуг болгай. 60 хар ашкан Арбаан, Кузевин дээш база хары дөгү берген еске-даа хүндүлүг хоочуннарывыс боттарынын шаа-биле кызып-кылаарга-даа, олардан 25-30 хар бичин оолдар ыятпайн хоочун астып алгаш, ол ылап-ла хоочуннарнын кырынга эрип турбайн, боттарынын үе-черезинин аразына кончуг ээирлер турган болза, ону кижжи эр-хөй-дирлер дээр апар.
Сөөлгү чылдарда шак бо чүдөк чачыл чорту ханылап-ла олур. Ол маргылдаага еске-

БОДАЛ

болза эки деп бодалар мен. Бо уудада база ыңдыг болган.
Амгы маргылдааларнын эртин турарын көөрге, кайы черге хоочуннар маргылдааы боор-дур, ол черин шилдик командазы бири чери ыяп-ла алырын көөрүп тур бис. Чылдагааны — маргылдааның ээлери командазынга хөй аныктар кирип алыр, а судьялар хоойлу дег, ыяп-ла ол черин төлээлери болур апарган. Ынчп кээрде, чая шилдер чоруктар оон үнүп келир чүве-дир. Ынчп оон "чанчы" езугаар эрткен маргылдааны судьялар Кызыл кожууну болганда, бодунун командазынын чедишкенин чартынан "ойнап берген" деп дорт чугаалаар херек.
Мындагы маргылдааларны кижжи көөрге, чамдыкта сагышка чамдык санал-бодал-дар кирип кээр-дир. Чүл дээр республиканын бири чери дээр эртин турар маргылдаалар чүгел Кызылга эртер ужурулур деп хууда саналды мен. Ону республиканың Спорт комитети эрттирер ужурулур. Анаа мандат комиссиязын ыяп-ла тургускаш, хар-назынын тодардыр, аңгы-аңгы судьяларны анаа шилип алыр херек. А Хол

бөмбүүнүн федерациязынын ат астып алгаш турган херээ бар бе?
Бир-тээ, хоочуннарнын спортчу оюм-лаа өшпээ, еске-даа хевирлерге маргылдаалар эртин турар болганда, республиканын хоочуннар спортунун тускай федерациязы тургускан, оон даргазынга езулуг спортчу, меге чорукка болгаш эрегелдээр-ринге сувак чок, аргы-силг спорт дээш бердинген кижиде сонугу алза чүл? Бир эвес ол бодунмээр болза, республиканын Спорт комитетинин даргазы, азы оон бир оралакчы хоочуннар спортун харынылаар кылып кагаз калдыгыл? (Оон даргазынга хоочун спортчулар Т. Стал-оол, К. Даржаа-даа болгай-ла). Ол кижжи хоочун спортчулар аразына болур маргылдааларны планнап, оларны бедик дөңгөлө эрттирер болгаш ол дээш дорт харысалгалыг болур ужурулур.
Оолчугаш КАРА-ООЛ. (Гонорарын "Хыныыска" артырырын диледим).

Депутаттар сонгукчуларында

САНАЛ-ОНАЛЫН СОЛУШКАН
Тыва Республиканың Дээди Хуралынын депутаттары Конгар-оол Ондар, Экер-оол Манчын болгаш Даваа Монгуш олар эрткен поделенинде Чөөн-Хемчик кожуунун Шами болгаш Чыргак сумуларында сонгукчулар-биле ужурашканнар. Олар Тываның парламентинин амгы үеде канчаар ажылдап турарын болгаш удавас болур сонгудаларга утукушту Кызыл хоорайда кандыг ажылдар чорутуңуп турарынын дугайында тодаргай чугаалап бергенер. Депутаттар оон аңгыда, сонгукчуларнын чыгырчы-биле канчаар ажылдап турарын база моон сонгаар үелерде чүңү кылып болурун аргаларын талазы-биле боттарынын санал-бодалдарын чонга дыңнатканнар. Ужуражылгалар төнүзүнде сонгукчуларнын яны-бүрү амдыралчы айттыргылары харыларын бергенер.
Сургакчылаашкынын ийги хүнүнде депутаттар Төлээлекчилерин тус чер хуралынын ээлчегил сессиязынга кирип, анаа ажыл-агыйжы, амдыралчы айттыргыларын шитпирлээр талазы-биле боттарынын санал-онааларын база киригенер. Сессиянын ажылынга Дээди Хуралдын депутаттары Тасьян Куулар, Александр Куулар олар база киришкен.
Депутаттар бөлүк кожуунун социал объектилеринин ажылы-биле танышкан.
Виктор КАРА-САЛ.

ЧАЗАКТЫҢ ЧӨВҮЛӨЛ ХУРАЛЫНДАН АМЫДЫРАЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ— ЧЕРДЕ, МАЛДА

Эртен неделяның патицада Президент Ш. Д. Ооржак мал кыштагашкынын, чакы хову ажылдарына белеткелдерин талазы-биле чөвүлө хурал эрттирген. Чөвүлө хуралга Чазак Шаптычнын оралакчымы Владимир Хемер-оол, Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөмө камызынын сайдынның оралакчылары, аграр үлетпур комплексинин удурукчулары, тускай эртемнигери, ук адыр-биле холбаалык республикада бирги деңгээлде удурукчулары, тускай эртемнигери, кожуунар чагыраларының даргалары, көдээ ажил-агый эргелелдеринин начальниктери киришкен.

РФ-тин Чазак Даргазы Евгений Примаковтун эртерге эргилделиг улуг чөвүлө хуралга, РФ-тин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөмө камызынын сайдынның мал ажил-агый талазы-биле оралакчымы Алексей Эрес-оол республикада мал кыштагашкынын чоруу турарынын дугайында илеткеди. Сайттын бирги оралакчысы Виктор Лавриненко чакы хову ажилдарына белеткелдерин байдалын илеткеп дынатты.

Чазак Шаптычнын оралакчы аграр үлетпур комплексинин талазы-биле Евгений Примаковтун туружун ол бирги ээлдеге сеткил ханышкын-биле тайылбырлады. Даштыкы күрүлелерден чөм эрзэрин соксадыр, көдээ ажил-агый барааннарын чөм-чөмө бүдүрүкчүлери деткир. 1999 чылда көдээ ажил-агыйнын адырларынче 9,7 миллиард рубль үндүрер. Оон улуг чуртка эвээш-бечизи, кандызы менээ (автор) бидинмес. Акша — суг, би-ни-ле черден өскээр ага бээр, жеңедаа кол солдууш-кун, шимдикки болза-даа аан. “Даштыкы күрүлелерден чөм эрзэрин соксадыр, көдээ ажил-агый барааннарын чөм-чөмө бүдүрүкчүлери деткир” дээнинге кым өөрү-вес, адынын чаксакас боор.

РФ-тин Чазак Даргазынын көрүш-туружун малдын, тараачын кижилерин үлүзү албай кыччар. В. Д. Хемер-оол дындадыр бүрүзү рес-публиканын көдээ барааннар бүдүрүкчүлеринын эрге-ажыктарына дүүштүр дем-дегээни ажыктыг деп бил-дин. Ындагыл информация кайын “хойтпак” болу бээр ийик. Харын бир яны-даа шыкшас. Бодум ээлчээмде мынча дээр мен: Россиядан чөм эрзэри бөгүндө жаман-гызындан-даа ажыктыг, ын-чалза-даа кол ынаныжымыс малда, черде, бодуваста. Оон башка сотка олуптур болур, улаштыр аш-чүт албан таварыңар. Чүгө дээр Россиянын даштыкы күрүлелерде өрүш-ирези хүн келген турган көвүлө орап.

РФ-тин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөмө камызынын чөвүлө хуралына Көдээ ажил-агый эртемнеринин академиянын Президентинин (ол академиктин эргеду-жалы РФ-тин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөмө камызынын бирги оралакчысы деңгээлде) Романенковун “Аграр үлетпур бүдүрүлгезин чогуумдар болгаш жогүдөр талазы-биле сонгарлаттын-мас кемчелер дугайында” илеткелдин кол талаларында В. Д. Хемер-оол доктады.

Илеткелдин дараазында чүүлери демдегелеттинди: көдээни чартыр талазы-биле хоюлдулар чуртта ажилда-вай турар. Ол дээр тараа үрезининин, мелюорациянын, сан-хөө курлавларынын дугайы. Чижээ, республикага эрткэй кандаашында, үер-чайык халаптары, көдээ эко-номиканын буурашынын мал-бажы кыздары, үрезин ку-лавларынын фондузун үзе шаап каапты. Эске де-вис-кээрлер база ындыг бергелер-ге таварышкан.

Тараа өртөз бөгүндө алдиди-биле санажыр. Шап ындыг байдал үзе-даа, он бир тонна тараа үрезинин республикага алыр кылдыр дугуржуп ап-канды чугаалады. Алтай, Красноярск крайлардан, Минусинскден оон даярды сөөртүп алыры негеттинип турар. Бир тонна тараа үрезинин өртөз 3,5 мун рубль. Автопарктыр болгаш өске-даа чарыгалалар анаа база немежер. Ажы-биле чугаала-ларга, чамдык черлерини бирги удурукчулары тараа үрезинин чүгө болуңду де-вискээринге ажилдарын кыздар. Каш чылдарын дугузунда аш-турунги чорукту эртен орус чурттакчылыг черлерин губернаторлары, чажырып канчаар, көк бөрү дег болгай. Даянм тараа өске адмиче кире бээр болза,

кырында келген. Чагырыкы Сагаан-оол Долгар, эргелел начальниги Петр Найдан-оол ол ажилды экижидеринин кандыг кемчелерин алдыр ирги? Кайзы-даа дуржулгалыг даргалар-дыр.

Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөмө камызынын сайдын-ның мал ажилынын талазы-биле оралакчымы Алексей Эрес-оол мал кыштагашкынын байдалын допчу илеткеди. Барыын-Хемчик, Танды, Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Мөнгүн-Тайга, Эркин, Сүт-Хөл, Бия-Хем кожуунарнын малы кышты берге алып турар. Кыварчаар материалдарнын үзүктелгени-биле холбажыр Каа-Хем кожуунун “Суг-Бажы” көдээ бүдүрүлгө, Тандынны “Сосновское” дуржулга-бүдүрүлгө, Кызыл кожуунун “Кок-Тей”, “Кара-Хаак”, Улуг-Хемнин “Эйлиг-Хем”, Чаа-Хөл кожуунун “Шанчы”, Барыын-Хемчиктин “Аян-гаты”, Тандынны “Элегес”, Эркиннин “Нарын”, “Качык”, Мөнгүн-Тайганын “Мөген-Бүрен” дээр чижектиг ажил-агыйлары мал бажын кам-галал алырынга бергедежи берген.

“Суг-Бажы” көдээ бүдүрүлгө (удурукчузу Владимир Монгуш), “Сосновское” дуржулга-бүдүрүлгө ажил-агыйны (удурукчузу Григорий Ондар) мал кыштагашкынын организастап чадап турар.

Хой олдаашкыны эгелээр. Март 10-нуу-биле алтырга, 18119 баш хой олдаан. Он алды мун мал төдү камгалал алдынган. 300 тонна кыварчаар материалдар бар, 140 мун рубль өртөктиг малга 120 мун, микро болгаш макро элементтер мөөнеттинген. Сигенинни, малга бээр сула-нын хемчээли эвээш. Мал бажын камгалал алырынын доктаал-шиптирлерди күсөт-тинмей турар. Ылангыя кожуунарнын сан-хөө кил-дистерин ук чугула кемчел-дерни чедир ашкаландыр-баан, күсөлденин боттук чоруун хандырып күш чет-пээ.

Ветеринария албаны малды баш уду эминеринин чамдык кемчелерин хире-шаа-биле чоруткан. Ылангыя бруцел-лезка, кодуу зарылдарына удуур. Ижин-шөндү зарыл-дарына, чаш мал зарыл-дарына удуур чамдык дузаны чедирген. Ынчалза-даа ишти түнел оранчк куду болуп турар. Чүгө дээр эртен чылдын чачыг, күске эки үе-теринде мал менчирини белет-кээр ажилдар чедир органи-застаттынмаан.

Мал бажын камгалал болу-рун курлавлары шуут үстү бербээн. Илеткелчи бол тала-зы-биле чамдык сан барым-даалары демдегелди. Мал чечеринин чамдык кезин ажил-агыйдан ырак эвесе “Революциянын чалбыжы” совхозтан керээ-дугурулгезе эзугар ап болур. Совхозтун ховуда саваны ам-даа төн-мөс болуп турар. Эске-даа чечер бар болбайн аан.

Бо чылдын кыштагашкынын мал бажын камгалал-дарынын дугайында протокол шип-тир чөвүлө хуралга хүлээ-лип алган. Бо талазы-биле тускай бөлүк тургустунган, оон баштынны Владимир Хемер-оол. Санаал-онал сол-грамм саржап апарган деп чөвүлө хуралга демдегелеп турганын чөптүг.

Академик Романенковун илеткелдинде эргелел-башка-рылганын онагай талаларын кожуунар чагыраларынын даргалары, кожуунар эргелелдеринин начальниктери хөлчөк кичээнгейлиг дыннап, дептерлеринде демдегелеп орамын көрдүм. Ылангыя Ка-наданын, Англиянын дуржул-ганын, Мен мынчаар бодап ордум: чаа чүүлдер ажыктыг болбайн аан. Ынчалза-даа мал бажын өстүрер талазы-биле ТАР-нын дуржулгалы оон чүс-даа катап ажыктыг болгаш шыгалтынганын.

Мал бажын дагын өстүрер дээш, Кызыл, Каа-Хем ко-жуун чадажып турар яны-дыг. Каш кудумчуларлыг, материалдыг базалыг, ажил-чын кижилерди Кок-Тей сүт-дараан фермазы мурунку удурукчуларына тоималга-тырган сөөлүндө, хөнгүп чадаан. Бир эвес сүткүр хуна-жынар садып алып болза, бо коллектив Кызылда сүт за-вогунун дегер-херекселдерин дуржулд болуңду ийин Каа-Хем кожуунун тыва чурттакчылары ажилдар чер чок артыканын. Мал бажы кудуларын, чамдык ажил-агыйларда үстүп-төнеринин

Аралчор ОКСУР.

КОМБАЙН ЧОК-ДАА БОЛЗА...

Пенсия, пособи акшазы-биле черле ажырбас-тыр бис. Ону санап көргөш, дараазында шаг-үеге чедир шын ча-рыгдашын дорт харынап келдим. Шай-таакпы-даа сат-пас апардым. Ыт-кады, чер-лик шай, эм оштарывыстың курлавлары август айга чедир ажырбас-тыр. Суур де-вискээринден дашкаар тараа, картофель өстүрер шөлүвүс дүжүдү үш чыл бурунгаар чүгээр болду. Артыкшы-лывысты сайгардывыс, ыла-нгыя мөнгүн-тайгажылар элээн каш шоодай ишти картофельисти мал эжи-биле орнап алды. Суурда жо-жа-хелбээлерим-биле кызыл-тазымын дүжүдүн үлөжип алдым.

Дараазында чылын дүжүт шала шеглиг болду, колдуун-да үрезинге барган. Чүгө ындын кижжи билер эвес, пар чылы өг-бүленин бодже-динге кадык-ла эртти. Өмү ишти, эр кижилер чамдык чаш уругдан дора-дыр, тараа тырырындан ойталаксап тур.

— Кожууда (Бай-Тайга-да) тараа ажар чангыс-даа комбайн чок. Тараа шөлү кажалаттынмаан, ону ка-жаап алыры ырма сывыч чүвө болгай. Көдээ техника — “чаржынчыг дегелге”, оон орнунга хол-биле чүт-күткени дээр. Ашт-ыры бисте бар эвес, ону кулу-чавазындан, молдурга-казы-разындан эгелеп ажилга

мезин ада-нем өөредип чораан. Ажилчын шары кылдыр белеткеп турганывыс кара молдургами мал оорундан корткаш, чыш кылып алдым. — Ийи буттуг кокайлар-га” сени кижжи өстүрбээн бол-гай, Кара — деп, молдургазы-биле өөм ишти “чугаалажып” туржук.

Бодунук өстүргени малын-

Часкы хүн чылды чөмгерер

га оон холу кайыын диттир ийик, таныры кижиге сок-туруп алды. Ындыг болур чүвө-дир ийин. Уругларым алдазын чанын билдирим аржажок. Оон-биле маргыш-пас-даа апарган мен. Уду-рун-дурга-да, дыннап алгаш, бодунуу-биле хөдөлөр мен. Сөөлүнде мээң аайымче черле кире бээр.

— Чигинип турдум, ынчал-за-даа мен эвес болза — дээш, мактангылаар-даа кижи.

Ажил-херээм айы-биле Кызылда келдим. Күдээм оол-дун бодун, оон автомашина-зын ажылап, тараа үрезинин “Революциянын чалбыжы” совхозтан садып алып деп турарым бо. Баштай ону кы-лыр, улаштыр, ашкаланы бергеш Улуг-Хем кожуунук Торгалыг суур чедер. Ында танштарым бар. Бир авто-машина чүбүг картофель садып алыр. Оон садып, орнап алырым үрезинин чамды-

зын суму чагырганынга хү-дөдөп бээр мен. Чагырыкы картофель үрезини хергелеп турарларга ол-бо арга-биле бээр мынаан.

Тараа тарыыр, картофель олуртур шөлүм белеткелди чүгээр. Күзүн инек одары алаар чер. Ынчангаш олче чөмишчидилге кылдыр өскө-даа сөөртпөс. Буга суу база

кыдында болгай, сугатты шын ажылаары өөм иштин-ден дорт хамааржыр. Өзүм-дөр, хайраан тарааны чайгы үеде мал са баспазын-дан тула калдары шуут не-геттинер. Ол ажил ырма сын-чыг. Канчалза эки чүвө ирги?

Хөй дем-билегиле болза, де-вискээрни долгандыр кур-кажаа тудары чугула. Бай-дала мен шыкшас кижилер чөм-чөмө хөй. Тараа ажар комбайн бөдүн кожуунда чо-даа болза, хол салдынган херээ черле чок. Кызыл тур-гаш, тодуг-догаа амдыралды өг-бүлө бурузү туруп-тур-губуз алырынга бүзүрелим улуг. Кашты көрүп кажараан, хөйну көрүп көргөзгөн болгаш ындыг мен. Чер-де-вискээр-ивес улуг, хөм-суувустун суг-гасы элбек, чүгө кызымак болуру, олу олурбазы херек-ти ийин. Ийи хой шимээрге, кандыг-даа бергелер чайлай бээр.

Зинаида ХЕРТЕК.
Күш-ажылдым хоочуну.

Өндүр өргөз өзүмнери СУГ-ЧИНЧИЛЕР ДЕГ

Шыпшык бажы менгилерлиг тайгаларда Шымчым сизген, артыш, чынгис аразында Чинчилер дег хенжиг каттар үнүп чыдар. Шия дег дошта менги чечээ саглан турар — Амыдырал ындыг кончуг күштүг-дүр!

Чоп ЧҮЛДҮМ.

Самагалдайнын ийи дугаар школазынын эге класстар башкылары чалалга чорут-кан. Адалар уругларывыстын эге школазынга чыгып келдиныс. Карактары дозу-рашкан бичи чаштарын чаражы аар! Школазы ам-дыралдын өндүр өргөзүнүн кат-чимизи, онагай чечек-тери — келир уенин салгалы сагыш-сеткилди кысып, чаптанчыг үннең даштар ажыр шурап бтакан дамырак дег кыгырашты. Адаларны уткуп ап турду.

Улус өөредилгезинин тер-гиннери. Адаларыг болгаш Улуг башкы деп аттын эди-лекчилери Валентина Нат-сак, Екатерина Чындыгыр, Александр Тондул, Севи-л Ооржакты класстарынга кирип сонууругадым. Она-ла-дыр!

Эртем-билег эге класстан эгелээр болгай. Чаш кижини угаан-сагыш бодаралын амдыралдын тоол ораныче чалгынгалдырган кижилер база-ла эге школа башкы-лары. Чаштарга угаалдылар, улусчу кожан ырлар, уур-чачылдарын хөйну номчуп, таныштым. Башкы-авалары көөрүмө менге ногаан, арга-арыг ортузунда чалыч чөдүр чоон пештер дег, эргим көзүлүдөр, тоорукту долгай тандымын класк бурузундан танып турдум. Ие бойдука ынакшыл, төрөөң чер-чурт, төрөл чон дугайында биж-мелдер болгаш яны-бүрү каасталга чуруктар дириг-життинген. Мындыг чараш өөредилге четкилиг эге шко-лалыг болганымыска адалар аравыста чугаалажып, өөрүп турдувус.

Башкы бүрүзүнү күзели-дур. Тыва уруг-ларыг рынок үезинде эвес, а тодуг-догаа, бай-байлак тоол оранында чурттап турар чөм бе деп бодал бажыма төрүттүнген. Башкыларын чогаалдыкы бодалдары, эртем-билдини ханы утка-туруштуу ол хире-ки талалыг мөзү-бүдүштү менээ тыйылдырган.

Буян-чаянын дөзү, омак-шыл-өөрүшкүнүн чылыг домактарын номчудум. Ала-ениң уран чараш болгаш уран чылыг бүдүрүкчүлүгү күштүүн адалар эскерип дөт-көн. Төрөл-баар езу-биле үнелеп көргөн.

Чалың, келир үеде сал-галдыстың концерттин көөр мурунда Валентина Натсак мынчаар чугалады: — Өг-бүлениң чалгынын, уруг-лардын алдары, кады чурт-таан эжинин чоргааралы болгаш төрөөң чурттуң кү-чүлүг камгалдыларын өс-түргөн адалар силерге, эге школаның кыскагыштары-ның база башкыларын му-рундан изиг байырын мө-гейип сундум.

Хүндүлээшкени — тыва улустун оон эрпес учур-чачылдарындан, төттүңмес эртиневис — тыва улустун аас чогаалдарындан куль-тура, ажы-чан сөөтери, үле-гер домактар болгаш тывы-зыктык уругларывыс суг-чинчилер дег тө чажыкан. Адаларнын эр соруу, кадыг чүрөктери чырыш кынган.

Адалар эге школага изиг шай аартап, тыва аш-чөм-нин дээжининге поктувус. Ада бурузү өөзөөң сагыш-сеткилди чажырбадылар. Бо эртенге кежээ бодунуң төлү-гө ада кижини ынакшыл улам күштөлдүргөн болгаш адалар биле школанын ара-зында харылаза чоокшу-лашкан деп үнелээр мен.

Моторк ТИРЧИН.

Дооскан хунүвүсте Стал-лоол, Идам-Сурун үжелээң көрейлер столовазынга бар-дыныс. Чөм-биле куду спирт (столовая, киоск бурузүгө турган) садып иштинвис. 24 хардымысты арганы бир дугаар шикенивис ол. 2-3 хире дугураанын ишкен боор бис. Оон соонда ийи-үш хире чыл болгаш, база бир катап ийи-үш хире дугураанын ишкен мен.

Шагаан-Арыгга ийи ай ажилдап турума, Өвүрге чорудупкан. Авам “иштиге саван тыры аар сен” дээш, кууду хавы даяар берди. А акым Очур өшкү кежи чагы-зын берген. Ынчан Өвүрге Самагалдайлап чоруп тур-ган. Торгалыга Кенден деп ашактын бажынынга хонгаш, даган сөөрткен машина-биле кежээ Хандагайтыга чөсө берген мен. Улуг-Хем чурттуг мал эмчизи Базыр-оол, ша-гда Базыр-Салы, Торгалында 6 классыка өөренип турган Шугур-оол дөртөздөн чангыс өрөздү бичин бажынга кыш-таан бис.

Улуг чер тургузукчузу бо-луп ажилдап турмада, рай-кускомунун партия эге орга-низациянын секретарына база сонуп каан. Черле хөни-нитти ажилдарын менээ-ле чүдүрүп турган. Кандыг-даа ажилдан черле “чажам!” дивес турдум. Ынчан турму-да, Денен Нина дээр уруг көс-түп келген, дузаарга аажок, ажилыг-даа. 1953 чылда Кы-зылче өөренип чоруй барды. Оон Тогуза бир чыл ажил-даш, Хандагайтыга кээрге, өгдөлчип алдыныс. Мээң дет-кичким, чөлентигим, беш ажы-толүмүнү авазы ол. Бүгү назынында башкылап, уруг-лар садынга ажилдап келди. А мен чоноума мынчаар ба-раан болгам, 61 харымда кол ажилымдан халажып, пенсиялай бердим!”

Сергей Чыдыг-кысовичин ажилдап, чурттап чорзаң үези — Тывааның хөгжүл-дээниң эн-не шапкынчаан үези, дээди чадага четкен үези ол.

Чооду КАРА-КУСКЕ.

1999 чыл — Өгбелер чылы

ЭРГИ КЫДЫРААШТЫҢ ЭЭЗИ

Амыдыралывыстын аар-дын ам кым-даа билер, ын-чалза-даа тоөгү, чагай чан-чылдар болгаш ада-ызыгуур айтырылганы чиде бербээн. Оон бадаткалы кылдыр төрөл төөгүзүн билдирин мөөрөг-нөр. Чаа амдыралга болгаш хөгжүлдөгү улуг-хуузуң база киргенер. Оларын беш ажил-толунун дуну — 1913 чылда, хемчези — 1929 чылда төрүттүнгөн.

Сергей Чыдыг-кысовичиниң кадайы Денен Нина Тулушова ортумак эртемниг башкы. Олар Хандагайтыга тылчып алгаш, анаа өгленгенер. Амгы аныктар шыкшас, хөй улус-даа чыгбаан, билектер бөзүн солупшан, хүн бүрдө кедер хөбин бөзүн солупшан. Өгдөн улгатпас борбак бажынның ээлери болуп, кады чурттап эгелээни — оларын аксынын кежи болгаш өөрүшкүзү ол. Каш ады, чангыс паш, бир орун, балды болгаш демир-хуун — өске чүү херек боор. Бирээ-зинге — өскези, өскезинге — бирээзи херек, ол-ла!

“Мен билип кээримге, Ор-та-Хемнин оон бир дугаар арбанынга ортумак шылдадыг өг-бүлө турган бис” — деп, Сергей Чыдыг-кысович эр-ги кыдырааштын чыдыгы кысывичи (Кыргыз Седен Чыдыг-кысович) Седен-дир.

Сергей Чыдыг-кысович ам чок, ынчалза-даа бүгү назы-нын хөгжүлдөгө берген, амыр-дыш чок ажилдап чо-раан кижини утуу эргевис-чок. Чүгө оон ажи-толү, дө-ргүл-төрөлдери эвес, өске ки-жилер бөзүн аан. Мен бодум база оон кылган ижин мага-дал, чононга болгаш Тыва-зынга ол хире бараан болга-ныны өөрүп ор мен. Оон ажилдап чорзаң үезинде хөгжүлдени дээди чадазынга чөптөзүн болузувус, сөөлүгү каш-ла чылда кырылп калган турар бис. Ынчангы өгбө-дөринин бүдүрүп каан ажилы-ның (бажын-балгат, мал-маган, кижизилдиге, ажы-чак, ...) ачынч көрүп чору-рувусту миннир ужуруг бис.

Сергей Чыдыг-кысович ачазы Кыргыз Чыдыг-кыс Чамзырангай 1886 чылда чырык чер кырынга чалараан чүвө-дир. Сөөлүнде түлүш-терин Кысыл-оол уруу

Сачат-биле өгленешкен. Манч кыдаттын дарлалын болгаш ак-орустарнын халдашынын, феодалдар-нын дорамчылашканын болгаш молдурларын базым-чалаашканын олар көргөн-ер. Чаа амдыралга болгаш хөгжүлдөгү улуг-хуузуң база киргенер. Оларын беш ажил-толунун дуну — 1913 чылда, хемчези — 1929 чылда төрүттүнгөн.

Сергей Чыдыг-кысовичиниң кадайы Денен Нина Тулушова ортумак эртемниг башкы. Олар Хандагайтыга тылчып алгаш, анаа өгленгенер. Амгы аныктар шыкшас, хөй улус-даа чыгбаан, билектер бөзүн солупшан, хүн бүрдө кедер хөбин бөзүн солупшан. Өгдөн улгатпас борбак бажынның ээлери болуп, кады чурттап эгелээни — оларын аксынын кежи болгаш өөрүшкүзү ол. Каш ады, чангыс паш, бир орун, балды болгаш демир-хуун — өске чүү херек боор. Бирээ-зинге — өскези, өскезинге — бирээзи херек, ол-ла!

“Мен билип кээримге, Ор-та-Хемнин оон бир дугаар арбанынга ортумак шылдадыг өг-бүлө турган бис” — деп, Сергей Чыдыг-кысович эр-ги кыдырааштын чыдыгы кысывичи (Кыргыз Седен Чыдыг-кысович) Седен-дир.

Сергей Чыдыг-кысович ам чок, ынчалза-даа бүгү назы-нын хөгжүлдөгө берген, амыр-дыш чок ажилдап чо-раан кижини утуу эргевис-чок. Чүгө оон ажи-толү, дө-ргүл-төрөлдери эвес, өске ки-жилер бөзүн аан. Мен бодум база оон кылган ижин мага-дал, чононга болгаш Тыва-зынга ол хире бараан болга-ныны өөрүп ор мен. Оон ажилдап чорзаң үезинде хөгжүлдени дээди чадазынга чөптөзүн болузувус, сөөлүгү каш-ла чылда кырылп калган турар бис. Ынчангы өгбө-дөринин бүдүрүп каан ажилы-ның (бажын-балгат, мал-маган, кижизилдиге, ажы-чак, ...) ачынч көрүп чору-рувусту миннир ужуруг бис.

Сергей Чыдыг-кысович ачазы Кыргыз Чыдыг-кыс Чамзырангай 1886 чылда чырык чер кырынга чалараан чүвө-дир. Сөөлүнде түлүш-терин Кысыл-оол уруу

Сачат-биле өгленешкен. Манч кыдаттын дарлалын болгаш ак-орустарнын халдашынын, феодалдар-нын дорамчылашканын болгаш молдурларын базым-чалаашканын олар көргөн-ер. Чаа амдыралга болгаш хөгжүлдөгү улуг-хуузуң база киргенер. Оларын беш ажил-толунун дуну — 1913 чылда, хемчези — 1929 чылда төрүттүнгөн.

Сергей Чыдыг-кысовичиниң кадайы Денен Нина Тулушова ортумак эртемниг башкы. Олар Хандагайтыга тылчып алгаш, анаа өгленгенер. Амгы аныктар шыкшас, хөй улус-даа чыгбаан, билектер бөзүн солупшан, хүн бүрдө кедер хөбин бөзүн солупшан. Өгдөн улгатпас борбак бажынның ээлери болуп, кады чурттап эгелээни — оларын аксынын кежи болгаш өөрүшкүзү ол. Каш ады, чангыс паш, бир орун, балды болгаш демир-хуун — өске чүү херек боор. Бирээ-зинге — өскези, өскезинге — бирээзи херек, ол-ла!

Аңчылар журналындан

ТӨТЧӨГЛӨӨШКИН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Төгөрүк стол

ЧЫЛДАГААННАРЫН ТАЙЫЛЫРЫЛААН

1999 чылда республиканын уруглар библиотекалары боттарының ажил-чорудуганын кол улаганышкыны кылдыр хойлу-дурум кижиздилгезин чугула кичөөнгөйе алаан.

Мурнуку чылдарда бо талазы-биле ажилды библиотекалар чорудуп турган. "Берге кижиздилгелиг элээдилер биле ажил" деп улганышкын-биле ол ажилдап турган болза, сөөлгү 4-5 чылдарда ук ажил сулараан. Ынчангаш Тыванын К. И. Чуковский аттыг республиканын уруглар библиотеканын боттарынын болгаш сумуларын библиотекаларына бо ажилды катап дигирээр, бедик денгеле тулар соругланы салган. Эрткен чылдын ноябрь айда республиканын библиотеканын ажилдакчылары чыгылаш, семинар эрттирип, аңаа ажил-чорудуганын планын чугалашкан. Бо чылдан эгелеп хойлу-дурум кижиздилгезин талазы-биле ажилды чорудуп эгелеп бергенер.

К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеканын боттарынын уруглар библиотекаларынын болгаш эрге-хоойлу ажилдакчылары, организациялар төлээлерин, журналистерин чалааш, "Төгөрүк столу" организациялар эрттирген. Аңаа амгы үедэ элээди уругларнын корумчурун, кылып чорудар ажилдарнын кол-кол улаганышкынын, элээди уруглар талазы-биле колдуп турар чидиг айтырылганы чугалааш, саналдарны киргеген. Библиотеканын кол соруглазы — эрге-хоойлу, прокуратура, школар-биле сырый харылааны туруп, кады ажилдажылганы чорудары.

"Төгөрүк столу" республиканын уруглар библиотеканын методисти Раиса Санчай дуртуп эрттирген. Эрге-хоойлу ажилдакчыларын милициянын улуг лейтенанты Марина Щаботкина, милициянын капитаны, улуг инспектор Шончалай Салчак элээди уруглар ортунда болуп турар кем-херектерин, хоорайда нити байдалды чылганнарга таныштырып, саналдарын берген. Ылангыя элээди уруглар аразында күштүп-чазарлап чорук сөөлгү үедэ көвүдөп турарын улуг инспектор дүвүрел-биле демделгезин. Оон инай, эрге-хоойлу ажилдакчыларнын "дылы-биле" чугалаар болза, уругларнын "Титаник" дискотеканы кем-херек анымы улуг зонада турар болганда, ону хаар болза эки деп саналдаан.

Назы четпези эрге-хоойлу урекчилерин түр када туруп тургузар төптүн төлээзи Уляна Монгуш элээдилерин берге социал байдалын үнүп турар чылдагаанарын боттук барымдалар-биле тайылбырлаан. Бо төпче эрге-хоойлу урекчилеринде аңгыда, колдуунда тоянчы уруглар хойлу-биле кирип турарын ол айттык. Чамдык ада-иелер чурттаар оран-сава чок хирезинде суурлардан хоорайке көжүп кээп турары көвүдээ. Оларнын ажи-толу аар-берге, турени байдалы шыдашпайн, кудумчу кезип, оорланып, тояап эгелээр, а чамдык ада-иелер, сыр дедир, чурттаар оран-савазын түр ачылап берипкеш, ажи-толу түрүндү турар. Оон хараазындан элээди уругларнын психиказы үрелип, арагалар, диленир-колданыр, оорлар, бөлүлүшүп алгаш эштерин эттээр, үлпөт-тонаар чоруктарын үнүп турар чылдагалар ол.

Уругларнын эрге-хоойлу камгалаар хоорай организациязын даргасы Августа Переленева ажилды арга-сүмелери каткан. Уругларнын чайгы дыштанылга лагерлерин куш-ажыл улаганышкынын кылдыр ажалдар, араатар-биле дугуржулга, керээ чаргаш, аңаа уругларны ажилдадыр аргаларын көөрүн сүмелээ.

Бистин көрү.

Сергей ХЕРТЕК.

Кызыл хоорайга "1998 чылда ТР-ниң Аңчылар ар-гелединин кылып чоруткан ажилынын дугайында" отчетту ол аргелединин начальниги Б. Ч. Баткар кылган. Ол хуралга чүгө республиканын аңчылар аргелединин ажилдакчылары — егерлер, охотнедтер авес, бойдус камгалаанын хамаарышкан организациялар шунту киришкен. Бо хунде бойдус камгалаанын дугайында айтырып ол чидин-биле тургустунуп турар. Чуртка тургустунуп келген ханы экономиктин кризис чүгө будурунелерге, улестирге хамаарылагы болбаан, ол бисти долгаандыр турар бойдука, аң-менге безин хамаарылагы апарганын хуралдын киржикчилери чугалап турду.

Россия Федерациязынын Курене Думазы 1995 чылдын март 22-де хүлээп алганы "Дириг амьтаннар" дугайында хойлузунга үндөзүлүш, ТР-нин Дээди Хуралы 1997 чылдын ноябрь 27-де республиканын чурттакчы чоунун байдалын өөренип көргөш, РФ-тин "Дириг амьтаннар" дугайында хойлузунга чүдүлдерин немеп, казып тургаш, чаа хойлууну хүлээп алган. Ынчангаш республиканын девискээринде "Дириг амьтаннар" дугайында баштайгы хойлу көстүп келгени ол. Ол хойлу-дуга дүүштүр ТР-нин Чазза Аңчылар департаментинин, черлик дириг амьтанарны камгалаар база оларны аягыларын контролдаар болгаш таарыгытар талазы-биле республиканын Аңчылар эргеледи кылдыр эле тургускан. Ынчап кээрге, бо организация Россиянын аңчылар департаментинин республика девискээрге эргеледи болганы ол-дур. Оон чаа чуруму бадалатынган.

Б. Ч. Баткарнын илеткелдинде алгаш көөрге, күрүнеин аңчылар хамаарылынын штатындыг хой эвес: 25 охотнедтер, 13 егерлер, хой-нители инспекторларнын кыны 120 кижи. Бир эвес бо кижилер Тыванын девискээринде ан-менин хайгааралыгы четтирип турар дээр болза канчан-лаа шын эвес. Машина-техника-биле хандырылгазы ыракта негелдеп дүүшпес, оон түннелинде республиканын девискээринде кандыг-даа чөпшээрел чок, төтчөглекчи езу-биле аңаар чорук көвүдээ. Оон саны чыл келген тудум көвүдөп кел-чидар. Бир эвес 1996 чылда 203 төтчөглекчилерни илеткен болза, 1997 чылда 264, 1998 чылда 279 четкен. Аңчылар эргелединин ажилдакчылары-биле дуогулур аңчыларнын 11 чон эди, үнедиг аңчыларнын 57 кежин хавырып дужаган, яныз-бүрү хевиринин 33 бооларын хавыргаш, иштики херектер оорганнарныга хүлээткен. Төтчөглекчилерге удур егерлер Тожудан Юрий Никитин, Владимир Полозов, Чөөн-Хемчи-Хем Д. Донгак, Каа-Хем, Би-Хем кожууннардан Павел Намдак, Владимир Попов, Аңчылар эргелединин ажилдакчылары В. Вохмин, Ч. Монгуш, В. Шырап-оол, Б. Медведев эки ажилдап турарын хуралга демделгезин. Көдөз чоуну кирип турар медээзинден ап көөрге, сөөлгү үедэ бөрүлерин көвүдээринден дуогулур аңчылар өлүрүп чирпи көвүдээ. Эрткен чылдарда РФ-тин Көдөз ажил-агы болгаш аш-чем ямызынын берген ашка дуаламчызы-биле бөрүлерни өлүрүдериин талазы-биле хемчеглерин ап чоруткан. Эрткен чылдан эгелээш, ашка дуаламчызын бербестээ. "Ол аитыгыр талазы-биле ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржакка аитыргын

тургустум. Оон соонда ТР-нин Чазза бөрүлерин санын кызырынга илеткейлиг киришкен аңчыларнын шаннаары-биле 257 муң рублди тускайлап бээринин талазы-биле доктаалды хүлээп алган" — деп, Б. Ч. Баткар илеткелине демделгезин. Эрткен чылын 326 бөрүлерни чок кылып узуткаан. 2001 чылга чедир бөрүлер-биле демисел чорударынын программасын ажилдап кылган.

Бойдус камгалаанында ажилдап чорур кижилер аңчыларнын чурумун үрөп чорур төтчөглекчилер-биле демисел чорудары бергедеп келген. Төтчөглекчилер дээр-ге — олар амьдалында четчир шыдалдыг кижилер, күштүг техникалыг, эки бооларлыг, кая-даа чедип аннап турарлар. Аңаа денгээрге, оларга удур демисел чорудуп турар егерлеринин болгаш охотнедтеринин хандырылганы негелдеп дүүшпес. Бир эвес оларны деткир дээр болза, бир дугаарында, машина-техника, кывар-чаар материалдар, ок-боо азаш шитирилээр айтырылган хой. Аңчылар эргелединин балансында бо хунде чүгө 6 машина хамаарыш турар. ТР-нин "Дириг амьтаннар" дугайында хойлузунга амьдалында ажилдап турар организацияларнын ажилдакчыларынын талазындан корум-чурум үрээшкинин болдурп турарын айткан. Арга-арыг талазы-биле күрүне комитетинин ажилдакчысы Александр Донгак эвс бодунун чугаазында ажилдап турар организацияларнын ажилдакчыларын онзалал демделгезин. "Тываохота" корпорациянын чингине директор Алексей Сат бодунун саналына хуу кижилер, сайгарлыкчылар чик өртеки-биле өлүктү сатып алгаш, сайгарлыкчылар республиканын сан-хөө байдалына улуг когаралды чедирип

турарын айткан. Эки шынарлыг кылдыр чедир кылдырмаан өлүктү "кара рынокка" сатып турарында, тыва өлүктүн сорту кудулап турар. Ону өөренип көргөш, 1998 чылдын апрельде аңчылар ажил-агыларнын төлээлери Кызылга чыгылаш, чадыгы аай төп баазалыг турары-биле "Тываохота" корпорацияны тургускан. Оларнын санап турары-биле алырга, аңчылар сезонунун үезинде 2000 хире кижини сезонун ажилга хаара туруп болур. Чазактын талазындан чээлиг ашка дуаламчызын көргүзгенин дилеп турар. Бир эвес бо корпорациянын салбырларын кожууннарга тургускаш, ашка-төгөрүк-биле үе-шаанда деткимчени бериптер болза, четкимчели ажилдап болур организациянын бирээзи.

Республиканын Аңчылар эргелединин бо хуралга дыка хой кижилер киржи, саналын берген, олрга Тыванын Хергелекчилер нитилелинин баштаар черинин төлээзи Г. Мургиин, балыкчылар нитилелинин төлээзи В. Беспалов, Аңчылар эргелединин кол охотнедеси В. Вохмин, егер М. Монгуш хамааржыр. Санал берген эштер аңчылар ажил-агынын сайзырадыр, ында тургустунуп келген четпестерни элер талазы-биле боттук хемчеглерин алырынга боттаарын саналын, сүмезин Аңчылар эргелединин кирип турдулар. Хуралдын киржикчизи — Тес-Хем кожуунун төлээзи, коочун аңчы, кожуунун охотнедеси Николай Аракча бодунун болгаш чажырбайн менээ чугалады.

— Көдөз суурларда ажилдап турган будурунелер рынок экономиканын шилчиге үезинде ажилдап шыдашпайн, колдуу шунту буурал дүшкөн. Ажил чок кижилер көвүдээ. Чонун амьдарылы хун келген тудум дорайтап

Сөөлгү үедэ огород, сад өстүрүнерге чон конгун сонуургалыг апарган. Ылангыя бо хүннерге улустун амыдырал байдалы ден-дески эвес, ашы-чөм чедешпес үедэ огород, сад тарып өстүрери конгун ажыктыг. Ынчангаш огородчуларга болгаш садчыларга бичи-гаа болза дуза болур ирги бе деп бодааш, сүмелерни пардагывыс.

ХОРЗУН
Кандыг-даа үнүш хөрүндө үнер чүве болганда, хөрүзүнүн тургузуу үнүшкө улуг рольдуг. Боду чайгаар үнүгөн арга-арыгынын, ховуш-елдеринин хөрүзүнүн тургузуу өскерилбес, баксы-равас. Аңаа муң-муң чылдарда үнүштүр үнүп, чекеттелип, дүжүдү берип турар болгай. Кандыг-даа үнүш үези келгеш кырып, ирил, бодунун үнүгөн черин чөмшүчүлдү, сүүзүнүн үнүгөн черинге эгидип, чуртталганын уламчыладып турар. Ынчаар бүткен чагалга кыдындан киржилге кылырга, оон эргилдээ үрелир.

Үнүгөн үнүштүн дүжүдүн ажаап ап, оон бурзун, сыын чыдаан-на узуткап, өрттедип, сүүзүнүг чөмшүчүлдү черге дедир эгитпеске хөрүзүнүн шынары кудулаар. Шынары кудулап, чөмшүчүлдүг четпес черге тараан үнүштүн чөмшиг чөгөйтөп, өзөөжөр.

Ынчангаш дачаларга, бажынар чанынга ногаа тарааш, аңаа химикит чөмшүчүлдүг ажилганын ажиллап, үнүш сыын, бурзун бөдө ширбээ өрттедип турарга, хөрүзүнүн тургузуу баксыраар. Химикит будумелдер кайда-даа непертээн чүве болганда, оон чылдын-на хойу-биле ажиллап болбас, од, кижинин калдыкылынга экинчи чедирбес. Оларны хой ажиллап тургаш тараан помидорларнын, огуретерин дашты чеже-даа чараш чагай болза, оларнын составында нитраттар бар деп чугалап турар болгай. Олар кижинин организминин чорук хораян, аллергия хевирлиг яныз-бүрү, эменнири берге аарыгларны тывылдырып турар дигир. Ынчангаш огорода, салка аргалыг-ла болза "химияны" өзвөшш ажиллап, хой кезинде органиктик чөмшүчүлдүг ажиллаарын сүмелээр ийик мен.

Чайнын эзинде ындыг шывыг хөрүзүнче белең изиг эрттирбес, довура үлдүргөй, дыгылач эвес боор. Чайны үедэ огорода үнүп келген бок үнүштөрүн чүлүш, баш удур ханы эвес казып каан онгарга чыып салып ап, ону сугартып, бар болза, кандыг-бир минералдыг чөмшүчүлдүг холуп каар. Кургат үнүш сыын үр үедэ иррир эвес, аңаа чыдар болгай. Ынчангаш чамдык улус ындагы компостуга (иринди кылыры-биле) өдөк суун, азы туалеттин сиу немеп турар. Чай дургузунда компостуну 2-3 катап холуштур андарар. Ындыг компост бир чыл иштинде чедирттир ирий бээр. Дүргөн ирзин дээш ону пленка азы кандыг-бир шывыг-биле шып каары чугула. Компост чедир ирээш, быжа бергенде чыт чок, алдыргы хүүрек-биле узарга устунаучул болгаш чыпшычак эвес апар. Ынчаар белеткеп алган иринди үнүш тарып чалларга холулар, ыяштар дөзүнгө төчөг. Хөрүзүнүн тургузуу ычгар экижири. Бир эвес чүве тарып деп турар чер элээдинелчек болза аңаа ириндинин, чинге бүрүлүш ыштын эрги хирээндзин, а чер дойланчак малгажы хой болза хирээндзин, чугайны, хулду холулар.

Бир кол чүве — хөрүзүнү хирлендирбеси. Ылангыя чазын хар эрзэн соонда черини кырын кара ыш шыва алкан чыдар. Ону аштаар, арыглаар арга бар эвес, ол хевээр хоюлган, андаргаш, ногаа тарып болгай. Ынчап турда чыл келген тудум хөрүзүгө ыш синип, көвүдөп орачы чугаажок. Хөмүрүнү кара ижи эвес деп чөвүш шунту билер бис. Аңаа немеп, оода боттун хирлиг хеп, үстүг аяк-сава чуган суун огородче төкпес. Ынчаар хирге берген черге үнүш үмөс.

Ындыг хөрүзүнү экижидеде 3-4 чыл чүве тарывын дыштандыр. А бажы чанынга артык чер турар эвес. Дүргөн экижидеде горох,

ОГОРОДЧУЛАРГА БОЛГАШ САДЧЫЛАРГА

Оларнын турган чери хосталы бергенде, аңаа бок үнүштөр үнүп эгелээрлер. Чер донарынын мурнунда немей үнүгөн ындыг үнүштөрни хүүрек-биле андырып алыры чугула.

ҮРЕЗИННЕР
Кажан үрезиннерни салып ап тургаш көөрге, ында сорттун адындан өске "F" деп демдектиг үрезиннер тургулаар. Ол дээрге аңгы-аңгы сорттарны хайнакташтырып тургаш, чедип алдынган чаа сорттар деп айтты турары ол. Ындыг сорттар соокка шыдалмык, дүжүктүр болгаш өске-даа шынарларлыг боор. Ындыг хайнак үнүштерден бирги чылда алдынган үрезинин "F" деп, демдектеп кезин ол. Бо сорттарын үрезиннерин чылдын-на алгаш тарып турар болза оларнын шынары баксырап, баштай алдынган не азы ала сорттарын шынарычче шилчиг эээрлер. Ынчан оларны улаштыр тарып хире эвес кылдыр үнези кудулаар. Ынчангаш "F" деп демдектиг сортту салып алган кижиле, оон үрүнүн 2 чыл хире ажиллап болур, 3 чылдан ынай ону ажуулаан херээ чок. Оон орунуга үрезинин чаартып, катап база сатканы дээр. Бир эвес "F" деп демдек чок, чүгө сорттун адын бижип каан болза, ындыг үрезинни салып алган кижини ону каш-даа чыл иштинде тарып болур. Ол бодунун баштайгы шынарын чидирбес.

ШЫГЫДЫР ҮРЕЗИННЕР
Чамдык даштыкы карты кадыг үрезиннер бар. Оларга согуна, арбуз, морковь, батун үрезиннери хамааржыр. Мен оларны тарып мурнунда 60 градус изиг сугта 30 — 40 минут иштинде, аксы дуглагылгак стангага шыгыдар мен. Ынчан ында хоралыг аарыг өскөдүкчүлери быжар болгаш дүргөн шыгырынга дузалай. Суг соой бээрге марлыга орагаш, улаштыр шыгыдып, үрезин хавы ажиттынгыше деп пөске тудар. Кажан шыгыдышкын болганда, үрезиннерни холга чыпшымак кылдыр даштын кевирип алдыр. Дык кургадыр болза үнүштүн үнери багай апар. Үнери үр үрезиннерни ынчаар шыгыдып алгаш тарырга үнүгөп болур.

ШЫГЫТНАС ҮРЕЗИННЕР
Борта редис, капуста, огурец хамааржыр. Бо культураларнын үрезиннерин кургагга чыгыткаш, марганецтиг сугта бичин сунпакш тарып алдыр. Редис-биле капустанын үнүчүлдүг хөлчөк болгай. Тарааш сугартып каарга, доран үнер. Огурец үрезинин кургагга чыгыткаш тарып алдыр. Ону сонгага хун дээр турар черге каш хондыр база чыгыдып болур. Турар бетинде өттүрүп болур. Ынчалза-даа ында улуг ылгал чок. Шыгыдып, элээн өстүрүп каан үрезин-биле кургагга (чүгө суга сукпакш, азы шунту кургагга) тарып каан үрезиннер дөмөй-ле 3 — 5 хонгаш үнүп кээрлер. Огурецтин үнери өдөктөн

болганы ол. Ындыг үрезиннерни тарырга оон чүве үмөс. Суг дувүчүне дүже берген үрезиннерни алыр. Шилип алган үрезиннерни марлыга орагаш, чыгыг чыгыг (батарея, печка кырынга) 30-40 градуска 8-10 шак хире тудар. Ынчаар чылыдарга үрезинге чоран хоралакчыларны өскөдүкчүлери узуткаттынар.

улуг хамаарылгалыг. Чыгыг чала, бир хондур чыгыг суг-биле суггаргаш, чылыдып каан довуракка дүргөн үнер. Чал соок болза, чеже-даа өстүрүп каан үрезин, дөмөй-ле 6 — 10 хонуктан бакылап үнер.
Помидор үрезинин чылыдып алгаш, марганец эилдиринге суг арыглаар. Борбактай ээрп туруп каан хөвөнни чалак тавакчы-гашка ийн одуруг кылдыр салгаш, өске талазындан база ынчаар доора салып, тавактын дувүн хана-каракай үскүлээр. Хана-карак бурзунге тарып дээр помидорларнын аттарын пөске бижээш, салыр. Үрезиннерни сорт аайынче, хана-карак иштинде пөс кырынга салып алыр. Оон соонда камыг, шопулак-биле сугну кудар. Борбактай ээрп каан хөвөн сорттарын каттыжарын болдурбас болгаш оларны кажаалап алган чыдар. Сугну хойну кутпас. Хей суг кудар болза үрезиннер "ханазын" алып, сорттар холужа бээр. Тавакта үрезиннерни үргүчү ол тургузар, суг хөвөчкө синдикеш, белең кургавас. Шап ынчаар шыгыдып каан үрезинниг тавакты чыгыг черге үрезин хавы ажиттынып, оон бичин ак точка (үрезинниг чөмшиги) бакылап келгичеге туды. Кажан ынчаар үнер дей берген үрезинин о-ла доран, хайгаарал тургаш (оон улгартып үндүрбес), холодылтыктын эң үстүкү полказынга хондур. Эртен оон умжугаш, чыгыг черге тургузар. Кежээ катап база холодылтыкче сун, ынчаар 3-4 хире хонук дөдүктүр. Бир эвес кандыг-бир чылдаган-биле холодылтык иштинде ой-шаанда уштуп албаан азы тавакта суг өрөмеленип, дона берген болза, корткан херээ чок. Үрезиннер оон тоовас, дөмөй-ле үнүп кээрлер.

Часкал ООРЖАК.

Шыгыттың хиринер-биле!
Бистин угбасы Марита Тенес-оолошна УДУМБАРА бөгүн 50 харап турар. Угбавыска эртенги хүнүн херели дег аас-кежикти, дээрде чивенешкен түмен сылдыстар деп өөрүшкүн, ажил-ижинге кезээде өөрүшкүн, катык-хөлдүг чорурун ирээвиышаан, быжыг кадыкшылды катап-катап күзөп тур бис. Дуңмалары, кудалары.

ЧАРЛАЛДАР
ЧОГААДЫКЧЫ КОНКУРС
Ак-Довурак хоорай чыгыргазы коорайнын Судезин, Туун болгаш Ыдык ирин чогоадып тургузар талазы-биле ЧОГААДЫКЧЫ МӨӨРЕЙНИ чарлап тур.
Мөөрейге кирир материалдарны хоорайнын чыгырга черинче чорудар болгаш чогоадыкчы "МӨӨРЕЙ" деп ыяап айтыр.
Мөөрей бо чылдыг АПРЕЛЬ 30-ге чедир үргүчүлээрин диннадып тур. ШАННАЛДАР
1. Суде болгаш Тук дээр — 2000-2000 рубль.
2. Ыдык ыр дээр — 2000 рубль.
Ак-Довурак хоорай чыгыргазы

АУКЦИОННУ ЧОРУДАР
Тыва Республиканын Өнчү комитети 1999 чылдын март 25-те 1992 чылда будурген, УАЗ-31512 МАШИНАНЫ САЛАР АУКЦИОННУ чорудар. Эге өртээ 7980 рубль. **Чыгырлар** март 24-ке чедир, Кызыл хоорайда, Ленин кудумчузунда 32 бажында, 109 кабинетте хүлээп ап турар. **Телефону** 3-60-16.

АЖЫК МАРГЫПДААЖЕ
Кызыл хоорай чыгыргазы болгаш ТР-нин стол теннисиин федерациязы хоорай чыгыргазынын даргасынын **шониалы дээр** **СТОЛ ТЕННИЗИНИН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ** ажык маргылдааны **1999 чылдын МАРТ 20-21-де** медицина училищезинин спорт залында эрттирер. **Маргылда 10 шакта эгелээр.**

ШЫН
Кызыл хоорай, Красноярскыкы, 100, индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканын Чазза болгаш "Шын" солун редакциязынын коллективни.
Кол редактор Светлана МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Маадыр-оол Калчан, Алдын-кыс Монгуш, Сергей Хертек, Светлана Балчыр.
РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91. секретариат—3-36-82. Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92
КИЛИСТЕР: Нитиел-политиктиг килдиз — 3-39-15. Мелдээр албаны — 3-34-98; Бухгалтерия—3-41-16; Солун неделяда үш катап үнер Хемчээли 2 парламал ама Тиражи 5620. Чыгыг № 23.
АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 КБ "ТываКредит", ИНН—1701008465; корс сч 3010181060000000729 БИК 049304729. Солун Россия Федерациязынын Парлалга болгаш массалык информация чөпектеринин талазы-биле хойлу-дурумга контроль болгаш буртукелнин Тыва девискээр эргелинге буртукеттинген. Буртукеттирген дугаары—Т 00007. Солунда парлаттыг материалдарнын авторларнын боддалар редакцияны туружу-биле дүүшөп барып болур. Айттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, диннадыгы дээр авторлар боттары харылаар.